

До спеціалізованої вченої ради ДФ 64.700.016
у Харківському національному університеті внутрішніх справ
61080, м. Харків, проспект Льва Ландау, 27

ВІДГУК ОПОНЕНТА

**доктора юридичних наук, професора,
члена-кореспондента Національної академії правових наук України,
професора кафедри цивільного права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
БОДНАР Тетяни Валеріївни
на дисертацію НЕГОДИ Олени Анатоліївни
на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб:
цивільно-правовий аспект», представлену на здобуття ступеня доктора
філософії за спеціальністю 081 «Право» у галузі знань 08 «Право»**

Актуальність обраної теми дисертаційного дослідження Негоди Олени Анатоліївни «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект» не викликає сумніву, а в умовах проведення рекодифікації цивільного законодавства України є необхідним та своєчасним. У доктрині приватного права майнові права малолітніх та неповнолітніх осіб завжди привертали до себе увагу правників, проте необхідно зазначити, що в більшості своїй дослідження стосувалися захисту майнових прав дітей в сімейних правовідносинах. Цивільно-правові відносини за участі малолітніх та неповнолітніх осіб в науці цивільного права було досліджено недостатньо, а зважаючи на ті проблеми, що виникають у разі виселення малолітніх та неповнолітніх осіб з житлового приміщення, що є предметом іпотеки, а також у разі участі цих осіб в корпоративних правовідносинах та в інших випадках, ці відносини потребують додаткового системного наукового аналізу.

Слід також відзначити, що чинне законодавство України щодо захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб містить деякі прогалини в правовому регулюванні відповідних відносин, наприклад, щодо визначення початку перебігу позовної давності у разі порушення цивільного права або інтересу малолітньої особи, що також потребує критичного системного аналізу

нормативного матеріалу та наукового обґрунтування відповідних висновків та пропозицій.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни зумовлюється належним науково-теоретичним рівнем та практичною значимістю положень та висновків за результатами дисертаційного дослідження.

Представлене дисертаційне дослідження О. А. Негоди є кваліфікаційною науковою працею, в якій запропоновано нові теоретичні узагальнення та пропозиції щодо цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб у сучасних умовах рекодифікації цивільного законодавства України. Такий підхід дозволив здобувачці сформулювати мету і завдання дослідження та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки новизни.

Так, авторка поставила перед собою мету, яка полягає в обґрунтуванні загальнотеоретичних положень та засад цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб із розробкою пропозицій щодо удосконалення чинного законодавства України в цій сфері. Ознайомлення зі змістом дисертації О. А. Негоди дає підстави для висновку, що її авторці вдалося досягти поставленої мети, а поставлені завдання авторкою успішно виконані.

Дисертантка виявила належний рівень знань юридичної літератури, нормативно-правових актів, виявила та окреслила низку дискусійних питань у сфері цивільного та сімейного права, проблем, що підлягають теоретичному осмисленню і відповідному їх вирішенню. Дослідження базується на комплексному, системному підході до проблеми цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень, висновків. Це значною мірою обумовлено і характером дослідницької бази. У дисертації здійснено системний аналіз захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним та сімейним законодавством України. На думку дисертантки, розмежування

майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, які є предметом регулювання цивільного та сімейного законодавства, здійснюється за особисто-довірчим характером цих прав, що передбачає врахування інтересів членів сім'ї при розпорядженні майном дитиня.

Структура дисертації обумовлена метою і предметом дослідження. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

У **Розділі 1** «Загальна характеристика цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб» з'ясовано сутність, форми й способи цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, визначено майнові права малолітніх та неповнолітніх осіб як об'єкту цивільно-правового захисту.

Цивільно-правовий захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб розглянуто дисертанткою як факультативну стадію механізму здійснення майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб. Основним завданням цивільно-правового захисту, на її погляд, є усунення перешкод, що створюються уповноваженій особі під час здійснення нею прав, через забезпечення виконання зобов'язаною особою покладених обов'язків (с. 69 дис.).

Системний аналіз самозахисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, проведений на с. 53-60 дисертації, дав можливість сформулювати науково-теоретичні положення, які можуть бути покладені в основу подальшого розвитку науки цивільного права. Зокрема, було доведено, що малолітні та неповнолітні особи можуть застосовувати такі способи самозахисту належних їм майнових прав: незгоду з прийнятими батьками рішеннями в питаннях, які стосуються малолітніх та неповнолітніх осіб, що виражається у відмові вчиняти дії, які від них вимагаються, висловлювати свою позицію, переконувати батьків у недоцільності їхніх вимог; у речових правовідносинах можуть притримувати певні речі, що є власністю батьків та право користування якими має дитина. Законні представники малолітніх та

неповнолітніх осіб у корпоративних правовідносинах можуть використовувати «право на незгоду» (с. 71-72 дис.)

Певний науковий інтерес становить висновок про те, що суб'єктивними майновими правами малолітніх та неповнолітніх осіб є права, пов'язані з володінням, користуванням і розпорядженням майном, а також із тими вимогами, що виникають між учасниками цивільного обороту щодо розподілу цього майна і обміну (товарами, послугами, грошима тощо), відшкодування шкоди, здійснення корпоративних прав (с. 72 дис.). При цьому дисертантка виокремлює майнові права малолітніх та неповнолітніх осіб, які визначені сімейним законодавством, і відносить до них право користування майном, що забезпечує їхнє виховання і розвиток, та право на утримання. Такий авторський підхід до визначення майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, як об'єкту, цивільно-правового захисту дав можливість О. А. Негоді в подальшому дослідити особливості цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним та сімейним законодавством України.

У Розділі 2 «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України» обґрунтовано, що малолітні та неповнолітні особи можуть бути суб'єктами речових прав: права власності, постійного користування житловим приміщенням, сервітуту тощо. Аналізуючи відносини щодо захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб у речових правовідносинах, дисертантка робить висновок, що майно, придбане батьками для користування декількома дітьми, є їхньою спільною сумісною власністю та підлягає поділу між дітьми в разі припинення спільного проживання (с. 75 дис.). Зважаючи на те, що чинний СК України в правовому регулюванні майнових відносин батьків та дітей виходить з того, що діти є самостійними власниками певного майна, і передбачає певні правові гарантії забезпечення захисту їхнього права власності, пропозиції дисертантки щодо виникнення у дітей права спільної сумісної власності на майно, придбане батьками для користування кількома дітьми, є слушними.

Заслужують на увагу й інші пропозиції дисертантки щодо захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним законодавством України. Так, пропонується виділ частки з майна, що є в спільній сумісній власності батьків та дітей, та поділ майна, що є в спільній сумісній власності, здійснювати в порядку, визначеному цивільним законодавством України, і залучати до участі у справах цієї категорії орган опіки та піклування (с. 84 дис.). Також пропонується закріпити в законодавстві положення про те, що неповнолітня особа може самостійно здійснювати свої права щодо будь-яких результатів інтелектуальної та творчої діяльності за винятком майнових прав (ст. 426 ЦК України), які неповнолітня особа може здійснювати за письмовою згодою своїх законних представників (с. 157 дис.). Отже, дисертантка пропонує обмежити право неповнолітніх самостійно здійснювати право дозволяти використання об'єкта права інтелектуальної власності. Такий підхід може бути підтримано з огляду на те, що чинне цивільне законодавство України повністю усуває законних представників неповнолітніх осіб від участі в здійсненні зазначених прав, що створює передумови для зловживання правами цих осіб внаслідок їхньої недосвідченості.

Важливими для правозастосовної діяльності є аргументи дисертантки щодо того, що відсутність дозволу органу опіки та піклування на вчинення певного виду правочинів не є безумовною підставою для визнання його недійсним. Такий правочин можна визнати недійсним лише в разі відсутності дозволу органу опіки та піклування, якщо укладення цього правочину призвело до реального звуження обсягу наявних майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб (с. 98-100 дис.).

Викликають науковий інтерес положення дисертації про те, що здійснення захисту малолітніх та неповнолітніх осіб, як «слабкої сторони» договору, вимагає відступлення від принципу рівності учасників цивільних правовідносин та надання цим особам додаткових гарантій захисту їхніх прав (с. 101-102 дис.). Зокрема, обґрунтовано необхідність внесення змін до ЦК України, якими запропоновано поширити на неповнолітніх та малолітніх осіб

правило про початок перебігу позовної давності з настання повноліття особи та можливості зазначених осіб звернутися до суду за захистом своїх прав після досягнення ними повноліття в межах позовної давності, визначеної чинним законодавством (с. 104-105 дис.).

Наявність прогалин у правовому регулюванні відносин з приватизації житлових приміщень за участі неповнолітніх (йдеться, зокрема про те, що Закон України «Про приватизацію державного житлового фонду» не регулює відносини щодо надання згоди неповнолітніми членами сім'ї на приватизацію житла), спонукало дисертантку дослідити ці відносини більш ретельно. Результатом цього стала пропозиція передбачити в законодавстві, що передача квартир (будинків), житлових приміщень у гуртожитках здійснюється в спільну сумісну або часткову власність за письмовою згодою всіх повнолітніх членів сім'ї, законних представників малолітніх, неповнолітніх осіб, які постійно мешкають у цій квартирі (будинку), житловому приміщенні в гуртожитку, зокрема, і тимчасово відсутніх, за якими зберігається право на житло (с. 112-113 дис.).

Для захисту майнових прав дитини у разі відчуження акцій, частки в статутному капіталі, обов'язкового викупу акцій, виходу з товариства важливо встановлювати дійсну ціну акції, частки, не нижче ринкової. Тому певний науковий інтерес і практичне значення становить висновок дисертантки про те, що під час відчуження акцій, часток у статутному капіталі, обов'язкового викупу акцій, виходу з товариства доцільно встановити правило щодо проведення обов'язкової оцінки вартості внесків малолітніх та неповнолітніх учасників товариств і вартості належних їм акцій, часток (с. 144 дис.).

У дисертації здійснено системний аналіз захисту спадкових прав малолітніх та неповнолітніх осіб і запропоновано включити малолітніх та неповнолітніх осіб – внуків, правнуків спадкодавця – до кола спадкоємців, які мають право успадковувати обов'язкову частку їхніх непрацездатних померлих батьків, діда чи баби (с. 154 дис.).

У Розділі 3 «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за сімейним законодавством України» розглянуто проблеми захисту прав малолітніх та неповнолітніх осіб на майно в сімейних правовідносинах та захист їх права на утримання. Викликають науковий інтерес міркування дисертантки щодо правової природи права дитини на користування майном батьків під час спільного проживання з ними та аргументи на користь того, що сутність права дитини користуватися майном батьків розкривається через визначення обсягу правомочностей дитини щодо користування цим майном (об'єм правомочності користування не тотожний об'єму правомочностей власника певної речі; право дитини користуватися майном батьків полягає в його щоденному використанні; батьки зобов'язані допустити дитину до використання речі) (с. 164-167 дис.).

Заслуговує на підтримку і висновок про те, що дитина для захисту свого права може скористатися прогібіторним позовом із вимогою заборони батькам вчиняти дії, пов'язані з відчуженням речей, що є об'єктом права дітей на користування майном батьків. Підставою для подання зазначеного позову є обґрунтоване припущення того, що відбудеться неминуче порушення права дитини на користування майном батьків, якщо не буде вжито попереджувальних заходів (с. 169 дис.).

Проблеми правозастосовної практики, пов'язані зі стягненням заборгованості за аліментами на підставі виконавчого напису нотаріуса, обумовили необхідність удосконалення підходу до вчинення нотаріусом виконавчого напису на договорі про сплату аліментів з уточненням того, що безспірною є вимога, якщо протягом місяця від дня її направлення від платника аліментів не надійшло заперечень (с. 185).

Дисертанткою ретельно проаналізовано відносини щодо визнання недійсним договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно за позовом набувача права власності на нерухоме майно (с. 191-193), зважаючи на те, що в ч. 6 ст. 190 СК України врегульовано лише особливості визнання недійсним такого договору

за вимогою відчужувача нерухомого майна у разі виключення його імені як батька з актового запису про народження дитини.

Зазначу, що дисертанткою проаналізовано значну кількість судових рішень, Рішення Конституційного Суду України, Рішення Європейського суду з прав людини від 21 жовтня 2010 р. у справі «Андрій Руденко проти України», що свідчить про вміле використання емпіричного матеріалу та знання проблем правозастосування у сфері захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб.

Загалом дисертаційне дослідження О. А. Негоди містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. В дисертації використано загальнонаукові та спеціальні методи пізнання досліджуваних відносин, що дозволило дисертантці досягти мети та виконати завдання дослідження. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій підставі розроблені пропозиції з удосконалення чинного цивільного та сімейного законодавства України в сфері захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, є досить високим, пропозиції розроблено на належному науково-теоретичному рівні з урахуванням виявлених проблем правозастосування і спрямовано на забезпечення правової визначеності норм цивільного та сімейного права та єдності правозастосовної практики.

Практичне значення одержаних результатів дисертаційного дослідження О. А. Негоди полягає у тому, що висновки та пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані як у науково-дослідній роботі – під час проведення подальших наукових досліджень проблем захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, так і в правотворчій діяльності. Авторкою, зокрема розроблено проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України про посилення захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб». Пропозиції, сформульовані в дисертації, також можуть бути використані в правозастосовній сфері – під час

забезпечення єдності практики застосування цивільного та сімейного законодавства судами, органами опіки та піклування, органами прокуратури у справах, пов'язаних із захистом майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, та в освітньому процесі – при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Сімейне право», а також при підготовці відповідних підручників та навчальних посібників.

Повнота викладу положень дисертації в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення дисертації О. А. Негоди відображено в дванадцяти наукових статтях, з яких десять опубліковано в наукових фахових виданнях, визначених МОН України, одна – у періодичному науковому виданні іноземної держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу, одна – у науковому періодичному виданні іншої держави, та одинадцяти тезах виступів на науково-практичних конференціях, що додатково свідчить про необхідний рівень апробації результатів дослідження і підтверджує те, що широка наукова спільнота мала можливість ознайомитися і обговорити результати цього дослідження.

Аналіз тексту дисертації свідчить про **відсутність порушення автором академічної доброчесності**. Дисертаційна робота О. А. Негоди свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства України, зарубіжних країн, матеріалів правозастосовної практики. Джерельна база дисертації включає 271 найменування використаних джерел, що є достатнім для виконання поставлених завдань. У дисертаційній роботі наявні посилання на відповідні джерела інформації в разі творчого використання ідей, розробок, тверджень інших авторів, дотримано вимоги законодавства про захист авторських прав, надано достовірну інформацію про результати наукової діяльності. В роботі не виявлено ознак академічного плагіату, самоплагіату, фабрикації, фальсифікації.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. Позитивно оцінюючи виконану наукову роботу О.А. Негоди, варто зазначити, що дисертація містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і

рекомендацій, які відображають спірні теоретичні погляди або суб'єктивне сприйняття їх авторкою, а саме:

1. Здобувачка на с. 24 дисертації наголошує, що охорона – це правова категорія, сутність якої полягає в закріпленні та здійсненні суб'єктивних прав, отже, термін «охоронні правовідносини» недоречно застосовувати у випадках порушення суб'єктивних прав, а доречно говорити про захисні правовідносини. Дійсно, якщо виходити з сутності правової охорони цивільних відносин, то охорона є досить широким за своїм змістом поняттям, що включає в себе і цивільно-правовий захист. Захист цивільних прав є значно вужчою правовою категорією. У той же час усталеним в науці цивільного права є підхід до поділу цивільних правовідносин на регулятивні та охоронні саме за функціональним призначенням, зважаючи, що основними функціями цивільного права є регулятивна та охоронна. Про виокремлення захисних правовідносин як окремого виду правовідносин можна було б говорити, якби дисертантка навела і обґрунтувала визначальні ознаки цих правовідносин, що відрізняють їх від охоронних. Проте цього в роботі ми не бачимо.

2. На с. 51 дисертації зазначається, що однією з функцій органів опіки та піклування в захисті прав та інтересів дитини є контрольно-наглядова. При цьому дисертантка зазначає, що органи опіки та піклування здійснюють контроль за умовами утримання, виховання, навчання дитини, над якою встановлено опіку або піклування (ст. 246 СК України), контроль за цільовим витрачанням аліментів (ст. 186 СК України), контроль за дотриманням батьками та особами, що їх замінюють, житлових прав та охоронюваних законом інтересів дітей відповідно до ст. 12 Закону України від 2 червня 2005 р. «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей». При публічному захисті дисертації хотілося б почути додаткові пояснення стосовно того, в чому полягає саме нагляд органу опіки та піклування за дотриманням майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, оскільки дисертантка наводить приклади здійснення органом опіки та піклування контролю, а не нагляду за дотриманням майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб.

Також необхідно враховувати, що повноваження органу, який здійснює нагляд, та повноваження органу, який здійснює контроль, завжди істотно різняться, зокрема наданими можливостями щодо прийняття актів реагування на відповідне правопорушення. У зв'язку з цим видається сумнівним твердження, що орган опіки та піклування здійснює нагляд за дотриманням майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, оскільки він не наділений повноваженнями наглядового характеру.

3. У пунктах наукової новизни дисертаційної роботи О. А. Негоди зазначається, що дістало подальшого розвитку положення про те, що право малолітніх та неповнолітніх осіб на користування житлом батьків є особистим сервітутом, що виникає на підставі факту походження дитини, засвідченого у встановленому порядку, або усиновлення. Зважаючи на те, що зміст особистого сервітуту, на думку дисертантки, полягає в праві проживання малолітньої або неповнолітньої дитини, а також повнолітніх дочки чи сина у віці до двадцяти трьох років, яка продовжує навчання, в житловому приміщенні, що належить на праві власності батькам або одному з них, не зовсім коректним є визначення тільки однієї підстави виникнення такого особистого сервітуту – факту походження дитини від батьків, засвідченого у встановленому порядку, або усиновлення. Особистий сервітут, що полягає в праві користування чужим житлом, за правовою природою є речовим правом на чуже майно, для виникнення якого недостатньо встановлення наявності відносин споріднення (мати, батько і дитина) чи відносин усиновлення (усиновлювач і усиновлена дитина), необхідно ще встановити саме факт користування чужим житловим приміщенням.

4. На с. 175 дисертації здобувачка наголошує, що сімейні відносини, по суті, є цивільними відносинами, тому, відповідно, і договір про сплату аліментів, як сімейний договір, входить до системи цивільних договорів. Однак, зазначене твердження не заперечує наявності певних специфічних ознак як сімейних відносин загалом, так і сімейних договорів. На мій погляд, цей висновок дисертантки потребує додаткової аргументації, зважаючи на те, що

сімейні правовідносини та цивільні правовідносини все-таки за своєю сутністю різняться, а той аспект, що до регулювання сімейних відносин можуть субсидіарно застосовуватися відповідні норми Цивільного кодексу України, якщо це не суперечить суті сімейних відносин, «автоматично» не перетворює сімейні відносини в цивільні. Разом з тим варто погодитися з дисертанткою, що сімейно-правові договори мають свою специфіку.

5. Дисертанткою вперше запропоновано в разі визнання недійсним договору про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку з набуттям права власності на нерухоме майно за позовом набувача права власності на нерухоме майно передбачити, що виплати за аліментами відновлюються з часу укладення договору, але не більш як за десять років. Під час публічного захисту потребує додаткового пояснення пропозиція щодо відновлення виплат за аліментами з часу укладення договору, але не більш як за десять років. Чому дисертантка обмежує такий період відновлення виплат за аліментами десятирічним строком? Чи відповідатиме такий висновок загальним засадам регулювання сімейних відносин, зокрема засадам справедливості, розумності, регулюванню сімейних відносин з максимально можливим урахуванням інтересів дитини?

Попри висловлені зауваження зазначу, що вони не зачіпають концептуальних положень дисертації О. А. Негоди, оскільки в своїй більшості стосуються дискусійних питань, не зменшують належного науково-теоретичного рівня проведеного дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи та на її наукову та практичну цінність.

Загальний висновок

Враховуючи вищевикладене, вважаю, що дисертаційна робота **Негоди Олени Анатоліївни на тему «Захист майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: цивільно-правовий аспект»** відповідає в галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у закладах вищої освіти (наукових установах), затвердженого постановою Кабінету

Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), пунктам 10, 11 Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2019 року № 167, є завершеною самостійною кваліфікаційною науковою працею, в якій отримано нові науково обґрунтовані результати з виконання наукового завдання, що полягало у визначенні сутності захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб за цивільним та сімейним законодавством України як можливості носіїв цих прав відновити порушене, оспорюване чи невизнане право, визначенні форм та способів цивільно-правового захисту майнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб, а її автор **Негода Олена Анатоліївна** заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право»

**Доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
професор кафедри цивільного права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

21 вересня 2020 р.

Т. В. Боднар

Підпис засі
вчений секрет
КАРАУЛЬНА Н. В.
11.09.2020

